

УДК 94(477):35.075.1

В. М. Єрмолаєв,
*д-р юрид. наук, професор
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків*

МІСЦЕВІ ПРЕДСТАВНИЦЬКІ ОРГАНИ ВЛАДИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО І РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Досвід політичного представництва українські феодалі і шляхта розпочали опановувати з виникненням станово-представницької системи влади та з її запровадженням на українських землях у складі Польського королівства, Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) і Речі Посполитої. Як відзначав М. С. Грушевський, «вихідною точкою» їх організації і управи був суспільно-політичний устрій українсько-руських земель [10, с. 288].

Правову природу представницьких органів місцевого самоврядування на українських землях польсько-литовської доби історики пов'язують з вічовою традицією на Русі. На думку цього ж історика перехід руських земель під управу великокнязівського намісника у Великому князівстві Литовському мало позначився на їх самоуправі. Князі, бояри, міщани у справах місцевих «по-давньому збираються на віче» [10, с. 11]. Як вважав М. О. Максимейко, такі вічові зібрання мали

місце у Волинській, Київській, Вітебській, Полоцькій і Смоленській землях, які менше за інших відчували негативних наслідків золотоординського іга [14, с. 153, 154.]. Проте заходи щодо об'єднання ВКЛ, зміцнення центрального управління і зближення з Польським королівством вплинули на перетворення віч головних міст земель на представницькі органи – сейми. Віче заступили земські з'їзди князів, бояр, шляхти. М. С. Грушевський писав, що в XIV ст. на Волині пани на своїх з'їздах у Луцьку з власної ініціативи чи за дорученням центральної влади полагали різні справи, видавали устави для землі. Вони ж під проводом маршалка Волинської землі творили апеляційну інстанцію для місцевих судів. На них же почали обирати послів на «великі», «вальні» сейми і складати петиції великому князю у справах місцевих і загальнодержавних [10, с. 16]. Вони ілюструють, зокрема, зростання шляхетського земле-

володіння, починаючи з XIV ст., та участь шляхти у земських сеймах. Їх походження, на відміну від інших дослідників, Й. Малиновський виводив від боярської думи в Київській Русі [16, с. 12].

За літописними свідченнями у першій половині XV ст. земські сейми брали вже активну участь у державному житті. Так, на сеймі в Луцьку в 1438 р. був присутнім король Польщі Ягайло – великий князь литовський [10, с. 81]. Ще раніше (1428 р.) Вітовт побував у Смоленську, Києві. Син Ягайла – Казимир теж брав участь у сеймі Волинської землі, де розглядалася скарга луцьких міщан на князів і панів за незаконне стягнення мита з купців [15, с. 81]. Пізніше великі князі направляли на місцеві сейми своїх представників або письмові послання, де визначався предмет обговорення.

М. С. Грушевський помітив, що вже в першій половині XV ст. маємо звістки про участь шляхти в земських сеймах. Обміркувавши на них запропоновані королем справи, шляхта посидала своїх делегатів на загальний сейм. Учений вважав, що з 1448 р. маємо першу звістку про участь обраних сеймиками шляхетських послів у сеймових нарадах [10, с. 232], можливо, з дорадчим голосом. У 1468 р. послі набувають у загальнодержавних сеймах «повноважність» і з прийняття сеймових рішень. Тоді ж ко-

роль ухвалив обрання до сейму по два депутати від земель і воєводств [19, с. 71].

На земських сеймах ВКЛ вирішувалися питання обрання (визнання) великого князя, земських урядників, видавали устави для землі й судили на вимогу сторін, за дорученням великого князя розглядали найскладніші й апеляційні справи. У Жмудській землі обирали старосту, якого затверджував великий князь, на Підляшші — членів земських судів [9, с. 57]. У Київській землі князі, пани й зем'яни обирали архімандрита Києво-Печерського монастиря разом з печерськими «старцями», у Волинській – навіть ігумена найповажнішого монастиря Жидачівського [Див.: 2, с. 32, 37; с. 89, 90, 13, с. 89-90]. На цих же сеймах обговорювались і приймалися рішення щодо місцевих нагальних потреб, установлювались правила, визначались терміни й розміри натуральних і грошових податків і зборів, організації ополчення, оборони землі, складались «ухвали», грамоти до великого князя, видавались шляхетські привілеї тощо.

Місцеві сейми займалися і законотворчою роботою. М. О. Максимейко вважав, що найважливіші законодавчі пам'ятки, видані до появи Литовського Статуту, складалися саме на місцевих сеймах [15, с. 25]. Із цим можна погоди-

тись, якщо мати на увазі джерела цих пам'яток, розроблення на місцевих сеймах інструкцій послам на загальний (вальний) сейм, де приймалися законодавчі акти. Право земель (воєводств) здебільшого теж розроблялося їх сеймами. Король Сигізмунд у 1527 р. з приводу земельної тяжби писав владіці Володимирському і Берестейському, владіці і старості Луцьким, намісникові Кременецькому, князям, панам і землянам, щоб вони вирішили на сеймі, «будет ли то в обычае, у праве (на суды) вашем Волынском, и ж хто о землю ся правует, сам не присягает, нежели светки (свідки) их присягу делают» або ж «и сами с светками мають присягати, а хто будет к присяге близший». Сейм повинен був вирішити це принципове питання судочинства і дати «науку» суддям «водле права земли Волинское» [13, с. 91], імовірно, теж кодифіковане.

Воєнна загроза з боку Московської держави і Кримського ханства, яка посилилася наприкінці XV ст., необхідність зміцнення централізації держави стали поштовхом до розширення представництва земських сеймиків на загальнодержавних сеймах ВКЛ. Такий сейм з розширеним представництвом уперше відбувся 1492 р., на який було запрошено до Вільно князів і панів Волині, Київщини, Смоленської, Вітебської та Полоць-

кої земель, для обрання наступника великого князя замість померлого [15, с. 40]. Проте таке представництво ще не мало чітко унормованого характеру.

У той же час, участь у місцевих сеймах брали тамтешні світські урядники (намісники, воєводи, старости, маршалки та ін.), єпископи, великі землевласники і шляхта, участь у загальнодержавних сеймах хоча була пасивною й несистематичною. Але необхідність оборони і ведіння воєн з татарами і Москвою за руські землі, збирання пов'язаних з ними податей вимагали широкого залучення шляхти до служби – державної і воєнної, згоди станів на уплату податей і зборів. До того ж литовська й руська шляхта домагалася прав, якими володіла польська шляхта, тому вже з початку XVI ст. литовська й руська шляхта складала найчисленнішу частину сеймів. Уперше на Віленському сеймі 1507 р. введення «серебщини з людей» відбулося за активної участі цієї шляхти, яка «зволила» дати її. Із Віленського сейму 1519-1520 рр. повний склад сеймів склався остаточно [16, с. 108]. За Баркулабівським літописом, у 1545 р. відбувся «сейм великий у Бересті», на якому були великий князь литовський і король польський Сигізмунд I, «много было бискупов, панов-рад Великого княжества (Литовского), па-

нята и вся шляхта хоруговная, и вси рыцарства всих земель и княжества Литовского, также было множество людей на том сейму, иж на обе стороны около Берестя на колконадцать мил стояли» [20, с. 174]. Як свідчить літопис, таким же багатолюдним був і Бельський сейм 1564 р. Тепер сейми стали зватися «великими», «вальними» (загальними), як у Польщі.

У Польському королівстві першої половини XIV ст. почала розвиватися політична децентралізація, що супроводжувалася теж зростанням ролі генеральних сеймиків воєводств і земських сеймиків [5, с. 295]. Тут діяла трирівнева система представницьких органів — вальний сейм, провінційні (генеральні) й земські сеймики. Як вважають сучасні польські історики, кожен рівень не підпорядковувався вищому, мав незалежний правовий статус і широку компетенцію [22, с. 54], з якого польські дослідники вирізняють: (1) передсеймові сеймики для обрання депутатів вального сейму, вироблення інструкцій; (2) реляційні — для прийняття ухвал щодо реалізації сеймових конституцій; (3) виборчі — для обрання кандидатів на посаду земського судді; (4) господарські — для вирішення податкових справ, земельних питань, формування ополчення тощо [23, с. 56, 57].

Місцеві сеймики делегували послів на вальний сейм, виробляли для них інструкції, мали право законодавчої ініціативи, вирішували господарсько-фінансові та адміністративні, військові й судові справи [5, с. 295]. Правотворчі й судові функції, повноваження в податковій та адміністративній сферах мав і генеральний сеймик Галичини, створений після Нешавського статуту 1454 р., який взяв участь у сеймиковому контролі над законодавчою владою Польського королівства [5, с. 297, 306 - 309]. В українських землях Корони діяли спочатку 7 сеймиків (Холмський, Белзький, Перемишльський, Подільський, Сяницький, Львівський і Галицький), а до 1560 р. — 4 сеймики [10, с. 232].

У ВКЛ повітова реформа, що утворила повітові сеймики й виробила струнку сеймову систему, була остаточно розроблена й затверджена Віленським сеймом 1565 р. У 5-му артикулі III розділу II Литовського статуту «О соймика поветовых и о выправованью и посланью в них послов земских на вальный сойм» їх мета створення формулювалася так: «Уставует для лепшого порадку во всех речах и в способу ку справедливости и обороне, абы за волею всех на соймиках potrzeby се земские становили и отправованы были» [18, с. 323].

Отже, потреби в обговоренні земських справ та оборони, у справедливому їх вирішенні й повинні були скласти зміст і призначення цих місцевих представницьких органів. Їх компетенція визначалася Статутом досить широко: «намовляти» не лише щодо питань, порушених великим князем, й «о своих и о всех потребах земских и долеглостях оного повету и воеводства». Фактична ж компетенція сеймиків була значно ширшою. Вони з власної ініціативи могли порушувати питання як місцевого, так і загальнодержавного значення. Установлювалися терміни їх скликання – за 4 тижні на «вечные часы перед сеймом великим вальным» і склад – воєводи, каштеляни, земські урядовці, князі, панове і шляхта «того ж повету и воеводства».

З утворенням Речі Посполитої шляхетські сеймики, як нижча ланка парламентської системи, й органи місцевого самоврядування чинили значний вплив на політичне, соціально-економічне й культурне життя об'єднаної держави, у тому числі і на українських землях. З 1569 р. в Речі Посполитій діяло близько 70 сеймиків, з яких 24 припадало на Велике князівство Литовське [3, с. 208]. На Волині їх стало 4, на Київщині – 2, збільшилось їх число і в інших воєводствах [13, с. 91].

За функціональним призначенням і компетенцією у Речі По-

сполитій розрізняли сеймики: (1) передсеймові, де заслуховувалися королівські грамоти (універсали) або універсали руських воєвод до сеймиків про скликання вального сейму, давалися інструкції послам на сейм, приймалися постанови, обиралися послы; (2) депутатські (згідно з конституцією Варшавського сейму 1578 р.) обирали депутатів до Коронного трибуналу, створювали воєводські скарбові суди (у II половині XVII ст.), заслуховували звіти у справі зборів податків і використання зібраних сум. Іноді вони звалися господарськими, бо обговорювали земельні справи; (3) елекційні вибирали короля або кандидатури на судові земські посади; (4) конфедераційні створювали конфедерації «при королі» або «проти короля» (рокош) та обирали Вальну раду; (5) надзвичайні (екстраординарні) займались попередженням загрози безпеці Речі Посполитій; (6) судові опікувалися з'їздами шляхти землі на судові сесії (каптурові суди); (7) реляційні, або післясеймові, заслуховували звіти сеймових послів, приймали ухвали, в тому числі з податкових питань, тощо [Див.: 3, с. 208; 7, с. 415-433]. Як свідчать архівні матеріали сеймику Холмської землі останньої чверті XVI-I половини XVII ст., найбільше постанов сеймиком приймалось з податкових питань,

судочинства, шляхетських маєтків, реляцій, атестацій тощо [7, с. 419-428]. М. С. Грушевський помітив, що такі сеймики «творили апеляційну інстанцію для місцевих судів» [10, с. 15]. Вони виконували роль контролюючого органу в житті повіту й ж обирали суддів до земських судів.

Продовжувалась активна участь місцевих сеймиків ВКЛ у законотворчості. За їх активної участі було підготовлено III Литовський статут, який було обговорено на генеральних з'їздах (конвокаціях) Литви у 1582 і 1584 р. Як наслідок – 28 січня 1588 р. король Сигізмунд III, визнаний великим князем литовським, видав на коронаційному сеймі привілей, де говорилося, що «панове рады и урядники наши, и послы Великого Князьства Литовського подали нам ку подтверждению Статут... через депутаты от станов... и на сеймиках повитовых». Спроби польських сеймиків домогтися скасування або перегляду Статуту ВКЛ були безуспішними, і він діяв до 1840 р. [4, с. 205].

Як свідчить постанова сеймику волинської шляхти, у вересні 1589 р. була розроблена інструкція обраним сеймовим послам «для исправления Статута» [2, с. 31-39]. Цей же сеймик подавав «от всех панов обывателей воеводства Волынского» прохання про «виправлення законів», користуючись правом законодавчої

ініціативи [2, с. 103-115, 151-266]. Архівні джерела підтверджують широку юрисдикцію провінційних сеймиків у реалізації своїх повноважень. Так, постанови сеймику волинської шляхти включали: (а) рішення з питань внутрішньої й зовнішньої безпеки держави, (б) обрання короля, (в) законодавчі ініціативи, (г) встановлення нових податків, (д) удосконалення податкової системи, каптурового суду й судового трибуналу, (е) розподіл урядуючих посад та ін. Звертає на себе увагу послідовність, з якою православна шляхта обстоювала й захищала на сеймах і сеймиках та перед королем інтереси і права віруючих православної церкви, наполягала на скасуванні релігійної унії, на праві участі шляхти (разом з ієрархами православної церкви) в обранні єпископів, архимандритів Києво-Печерської лаври [2, с. 66-84, 103-129, 223-227, 251-266; 336-348], і все це парламентськими засобами.

В умовах наростаючої кризи центрального управління король Польщі все частіше звертався безпосередньо до сеймиків з питань податків на утримання армії. Збираючи податки, сеймики одержували прибуток за рахунок державної казни. Уже в поборовому універсалі, прийнятому на сеймі 1567 р., було вказано, що поборці та інші особи, які розпоряджалися зібраними грошима, зобов'язані звітувати на сеймах

про свою діяльність, а якщо ті не відбулися — на повітових сеймиках у своїх воєводствах і землях перед усіма дигнітаріями, земськими урядниками й рицарством. Лише після цього вони могли скласти звіт перед сеймом [8, с. 336].

Невдовзі сеймики почали перебирати на себе ще одну функцію, яка раніше належала до компетенції сейму й реалізацію якої фіксували сеймові поборові універсали, — призначення поборців в окремих регіонах. Досвід обрання таких збирачів на сеймиках шляхта здобула під час першого «безкоролів'я» в історії Речі Посполитої: за поборовим універсалом, прийнятим на елекційному сеймі 1573 р., поборців слід було обирати на майбутніх повітових сеймиках [8, с. 337, 338].

Подальші намагання широкого загалу шляхти контролювати, а згодом і перебрати у свої руки процес збору загальнодержавних податків стали однією з причин розвитку місцевого шляхетського самоврядування. Виникає новий тип шляхетських зібрань — післясеймових сеймиків (реляційних). Потреба в них обумовлена вимогами шляхти щодо ознайомлення її з результатами роботи вальних сеймів, де йшлося про оборону, податки, рішення місцевих питань тощо. Можливо, вони відбувалися й раніше, але лише Статут 1588 р. в артикулі «О складанью соймиков

по сойме вальном и о даванью дармо с канцеляреи справ соймових» визначав мету, час скликання післясеймових сеймиків (не пізніше 4-х тижнів після сейму), порядок звітування на них сеймових послів і передбачав, що з поверненням послів місцева шляхта, оповіщена воєводою чи старостою через возних, повинна з'їжджатися «на соймик к слуханью послов своих». Вони звітували про виконання своїх «інструкцій», про постанови сейму, писані «на письме, за печатью господарскою». На таких сеймиках обговорювалися постанови сейму, затверджувалися свої «ухвали» щодо виконання перших. З метою ознайомлення з сеймовими постановами якнайширшого кола мешканців повіту ці постанови вписувалися до земських і гродських книг. Це були офіційні копії сеймових постанов, і тепер ці жителі не могли скаржитись на їх незнання, чим і гарантувалося їх виконання.

У Польщі післясеймові сеймики відбулися вперше в 1591 р. Згідно із сеймовою конституцією 1591 р. через 8 тижнів після завершення роботи сейму у звичайних місцях скликалися з'їзди для представлення послами скарбових рахунків та обрання поборців і шафарів (особи, які розпоряджалися зібраними грошми). Проте ця постанова стосувалася не всієї Речі Посполитої:

сеймики не скликалися у низці воєводств (у тому числі Троцькому), послі яких обрали названих виконавчих осіб на сеймі [24, с. 145, 146]. Постанови, яка регулювала б скликання і проведення післясеймових сеймиків як постійно діючого інституту в Польському королівстві, на відміну від ВКЛ, сейми так і не ухвалили. У ВКЛ на підставі III Литовського статуту 1588 р. (9 арт., III розд.) [19, с. 38] послі кожного повіту, повернувшись із сейму, за посередництва місцевого воєводи або судового старости скликали сеймик за 4 тижні після завершення роботи сейму [24, с. 145, 146]. На ньому вони мали повідомити «всім обивателям» про прийняті на ньому рішення у справах Речі Посполитій і представити завірену копію сеймових постанов.

Земські й повітові сеймики стали перебирати на себе значною мірою й місцеве управління, комплектування повітового війська тощо [3, с. 214]. Під керівництвом маршалків і старост вони розв'язували справи, порушені листами великого князя чи місцевими землянами з приводу різних місцевих проблем і спорів, даючи нагоду князям, панам і шляхті обмірковувати загальнодержавні справи, приймати щодо них рішення чи вирішувати свої судові справи.

У такий спосіб, шляхетський парламентаризм посилив земсь-

ку самоуправу й роль місцевих сеймиків, значно послабивши силу і вплив на державне життя сеймів, які фактично перетворились на «конгрес сеймиків» і на саму шляхетську республіку [10, с. 325, 326].

Після Андрусівського договору 1667 р. між Росією й Польщею, який залишав Правобережжя під владою Речі Посполитої, продовжували діяти провінційні сеймики в Київському, Брацлавському, Чернігівському й Волинському воєводствах. Вони ухвалювали інструкції послам воєводства на вальні сейми, обговорювали політичну й соціально-економічну ситуації у воєводствах, призначення їх вищих посадових осіб, привілеї духовництва, збирання податей, порядок обрання сеймових маршалків тощо; розглядалося від 25 до 46 питань [2, ч. II, т. 3, с. 2-32; 37-54]. Як писав у передмові до видання архівних матеріалів цих сеймиків М. Ф. Владимирський-Буданов, найважливіше значення їх було політичне: лад Польщі ставив їх у найтісніший зв'язок із сеймами, а головною діяльністю їх було обрання депутатів на сейм, забезпечення останніх інструкціями, що стосувались ведіння загальнодержавних сеймів [2, ч. II., т. 3, с. 4].

Склад місцевих сеймиків визначався Статутом 1566 р. На них «мають зъезжатися и бывати тые воеводове и каштелянове в ряд-

ники потом уж князове панове шляхта того ж повету и воеводства...» [18, с. 45]. До складу, наприклад, волинського сейму входили староста луцький, намісник володимирський, староста кременецький, маршалок землі, біскуп луцький, владики луцький і володимирський, архімандрит жидачівський, ключник луцький, конюший волинський [2, с. 31, 32; 35-37]. Постійними учасниками волинського сейму були крупні феодали, князі Сангушкевичі, Збаразькі, Острозькі, Чорторизькі, Вишневецькі, Курцевичі, Ружинські та інші, шляхта і дворяни [10, с. 15]. Усі, хто мав привілеї дворянства й землі у воєводстві, були зобов'язані брати участь у роботі сеймиків [2, ч. II., т. 3, с. 9]. Міщани ж і селяни були позбавлені сеймового представництва. Цей становий орган представляв інтереси дворянства і шляхти всього повіту.

Процедура сеймиків відбувалася за зразком вальних сеймів. Вони скликалися, як правило, королівськими універсалами, рідше – універсалами-легаціями коронної канцелярії, канцлером, іноді – воєводою за 4 тижні до початку роботи сейму. У XVII ст., щоб обійти це обмеження, сеймики стали застосовувати відстрочку – «лімітацію» засідань і робилися більш незалежними від центральної влади. Лімітований сеймик сам міг відновити формально

відкладені засідання, скликані маршалком сейму [3, с. 214]. За рішенням попереднього сеймику він же скликав депутатські, каптурові, конфедеративні й реляційні сеймики.

Вибори 2-х послів на вальний сейм формально проводилися від «усіх станів», інтереси яких вони повинні були захищати. Проте найбільша шляхетська частина сеймикуючих проводила своїх представників на сейм: адже за Статутом 1566 р. і звичним регламентом сеймів на них були представлені вищі посадові особи й урядники воєводств. До кандидатів у сеймові послы у сеймових листах ставились певні вимоги: вони мали бути «люди бачные и расторопные, которые бы со всякой учтивостью, будучи при нас господари, Речи Посполитой в такой великой важной потребе служити могли и умели» [15, с. 107].

Особливого загальнодержавного значення для порядку сеймикової роботи мала підготовка інструкцій послам на сейми, у яких викладалися погляди шляхти на проблеми політичного й соціально-економічного життя Речі Посполитої. Як і сеймкові постанови, інструкції складалися з 3-х частин: (а) вступної, в якій записувалася інформація про скликання, про місце й час проведення передсеймового сеймику, назвалися послы й вислов-

лювались привітання й подяка королеві; (б) основної, де викладалися шляхетські постулати і приватні прохання (петиції); (в) заключної, де йшлося про порядок прийняття документа за підписом маршалка. Ця традиція складання інструкцій послам на сейм зберігалася на сеймиках і пізніше. Сеймики Київського, Брацлавського, Волинського, Чернігівського воєводств наприкінці XVII – на початку XVIII ст. розширили в інструкціях перелік питань (до 20-46) загальнодержавного, місцевого політичного й соціально-економічного життя, прийнявши ухвали щодо них [2, ч. II., т. 3, с. 2-5; 23-32; 37-54; 106-110; 121-133; 798-806]. Але суворе дотримання положень цього документа не було на той час нормою, а тому контроль над сеймовою діяльністю депутатів залишався доволі слабким [17, с. 147].

Процедурним принципом сеймових зібрань, закріпленим Статутом 1566 р., як і на сеймах, був принцип одноголосності. Після утворення Речі Посполитої для виборів послів на сейми й депутатів Коронного трибуналу з метою належного представництва на сеймиках було введено принцип мажоритарності, який згодом було засвоєно більшістю сеймиків [3, с. 214].

Регламентною нормою Статуту 1566 р. передбачалася три-

валість сеймових зібрань — не більше 4-х днів. Статут визначав місця й порядок засідань. Перші місця і право голосу мали воєвода, каштелян, або повітовий маршалок, підкоморій, хорунжий, земський суддя, підсудок, військовий, стольник, писар земський, «а по ним суди гродские, господа и прочее дворянство». Як вважають дослідники, саме через повітові органи самоврядування й виборного сеймового представництва реалізовувалися політичні права української шляхти [21, с. 191]. Але її вплив на внутрішню й зовнішню політику короля та його уряду, зрозуміло, не був значним. Городенським сеймом у 1566-1567 рр. термін роботи сеймиків було обмежено 3-ма днями. Шляхта мала право «вольно быти на соймаку», але неприбулі на нього оспорити або не погодитися з його рішеннями вже не могли [12, с. 408].

На сеймових зібраннях спочатку головував воєвода або каштелян головного міста землі. Але згодом за прикладом польських сеймиків виник інститут маршалка сеймику (близько 1572 р.), керівництво роботою якого тепер не залежало від воєвод і каштелянів [6, с. 109]. Саме він засвідчував своєю печаткою інструкції сеймовим послам. Постанови сеймику, прохання, скарги шляхти до сейму чи письмові відповіді короля ретельно переписувались і вносились до

городських книг [2, с. 129]. Спочатку всі вони писалися змішаною російсько-українсько-білоруською мовою, а вже з XVII ст. – лише польською [2, с. 223-227, 251-266].

Аналіз діяльності представницьких органів в Україні доби Литовсько-Руської держави й Речі Посполитої дає підстави стверджувати, що вони збагатили вітчизняний досвід представництва і шляхетської демократії, в тому числі на рівні місцевого самоврядування. Унаслідок цього склалась трирівнева система представницьких органів, яка стала відігравати вирішальну роль у функціонуванні механізму політичної влади в цих державах. Показовою є координація і плідна співпраця у правотворенні, у виробленні загальнодержавних рішень між сеймиками, сеймом і великим князем чи королем, що відчутно сприяло консолідації держави та її обороні.

Парламентська система союзних держав у Речі Посполитій залучила широке коло крупних землевласників та української шляхти до державного життя й до розвитку парламентаризму. Інші стани суспільства залишались обмеженими в правах, не мали представництва на загальнодержавному рівні, хоча отримали досить широкі права місцевого, передусім міського, самоврядування. Такі обмеження згубно позначилися на подальшій долі Речі Посполитої: шляхта ігнорувала наростання соціальних і національних протиріч, інтереси українського населення.

Система земських, повітових і загальнодержавних сеймових установ сприяла укоріненню парламентських традицій у Польщі й Литві, наближенню до європейської моделі і збагаченню початкового досвіду українського парламентаризму.

Список літератури: 1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – [Т. III; 1638-1657]. – СПб.: Тип. П. А. Кулиша, 1848. – 604 с. 2. Архив Юго-Западной России. – [Ч. II, т. 1: Постановления дворянских провинциальных сеймов в Юго-Западной России]. – К.: Комиссия для разбора древних актов, 1859. – 530 с.; [Ч. III, т. 3], 1910. – 649 с. 3. Бардах Ю. История государства и права Польши / Ю. Бардах, Б. Леснодорский, М. Пиерчак. – М.: Юрид. лит., 1980. – 559 с. 4. Бардах Ю. К вопросу об утверждении Литовского статута 1588 г. / Ю. Бардах. Славяне в эпоху феодализма: К 100-летию акад. В. И. Пичеты. – М.: Наука, 1978. – С. 199-205. 5. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.): моногр. / І. Й. Бойко. – Львів: ЛНУ, 2009. – 627 с. 6. Винниченко О. Інститут сеймикового маршалка в Руському і Белзькому воєводствах останньої чверті XVI – першій половині XVII ст. / О. Винниченко // Вісн. Львів. ун-ту: серія історична. – 1999. – Вип. 34. – С. 334-340. 7. Винниченко О. Матеріали сеймику Хомської землі останньої чверті XVI – першої половини XVII століть / О. Винниченко // Зап. наук, т-ва ім. Т. Шевченка. – С. XXXVIII // Праці історико-філософської секції. – Л., 1999. – С. 415-433. 8. Винниченко О. Сеймики Речі Посполитої у світлі сеймових поборових універсалів (1587-1632) / О. Винниченко // Вісн. Львів. ун-ту: серія історична. 2010. – Вип. 45 – С. 335, 336. 9. Григор'єв В. Витоки станово-представ-

ницької системи влади та процес її запровадження на українських землях Великого князівства Литовського (XV-XVI ст.) / В. Григор'єв // Укр. істор. зб. – 2002. – Вип. 5. – К.: Ін-тут історії України, 2003. – С. 55-70. **10.** Грушевський М. С. Історія України-Руси. – [Т. V. Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII віків] / М. С. Грушевський. – К.: Наук. думка, 1994. – 678 с. **11.** Дыбковская А. История Польши. С древнейших времен до наших дней / А. Дыбковская, М. Жарын, Я. Жарын. – Варшава: Науч. изд-во ПВН, 1995. – 380 с. **12.** Литовская метрика. Отдел первый-второй. – [Ч. 3: Книги публичных дел. Т. 1]. – Юрьев, 1914. – 896 с. **13.** Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно / М. К. Любавский. – М.: Моск. худ. печатня, 1915. – 198 с. **14.** Максимейко Н. А. Лекции по истории Русского права / Н. А. Максимейко. – Харьков: Тип. Дарре, 1906. – 238 с. **15.** Максимейко Н. А. Сейми Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 г. / Н. А. Максимейко. – Харьков: Тип. Дарре, 1902. – 340 с. **16.** Малиновский И. Рада Великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России. – [Ч. II.: Рада Великого княжества Литовского. – Вып. 2 (1492-1569)] / И. Малиновский. – Томск: Правовая тип., 1912. – 179 с. **17.** Мицик Ю. Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття / Ю. Мицик. – Дніпропетровськ: ВПОП «Дніпро», 1996. – 261 с. **18.** Статут Великого княжества Литовского 1566 года. – Минск: Изд-во БГУ, 1960. – 436 с. **19.** Статут Великого княжества Литовского 1588 г. – Ч. 1. – СПб.: Временник Московского общества истории и древностей Российских, 1811. – 849 с. **20.** Хроника Литовская, Жмойтская и Быховца // Пол. собр. рус. летописей. – Т. 32. – М.: Наука, 1975. – 234 с. **21.** Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра істор. наук / Н. М. Яковенко. – К., 1993. – 30 с. **22.** Kallas M. Historia ustroj Polski X-XX w. / Marian Kallas. – Warszawa: Wud-wo Naukowe PWN, 2003. – 549 s. **23.** Maciewski T. Historia ustroj i prawa sadowego Polski / Todeusz Maciewski. – Warszawa: Wud-wo C.H.Beck, 2008. – 428 s. **24.** Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XVI-XVIII w. Ustroj i funkcjonowanie: sejmik trocki. – Warszawa, 2000. – 456 s.

МЕСТНЫЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ ВЛАСТИ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО И РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ

Ермолаев В. М.

Эпоха Литовско-Русского государства и Речи Посполитой обогатила украинство опытом участия в сеймовых собраниях. Боярские советы Киевской Руси трансформировались в местные органы власти и органы управления, а вече – в земские сеймы Великого Княжества Литовского и Речи Посполитой. В статье говорится о составе, компетенции и процедуре деятельности земских и уездных сеймиков.

Ключевые слова: Великое Княжество Литовское, Речь Посполитая, местные органы власти, сеймы, сеймики, парламентаризм.

LOCAL REPRESENTATIVE AUTHORITIES OF THE GREAT DUCHY OF LITHUANIA AND THE COMMONWEALTH

Yermolayev V. M.

Age of the Lithuanian-Russian State and the Commonwealth Ukrainians enriched experience in the Sejm meetings. Knights of Kievan Rus were transformed to the local authorities and governing bodies, and Chamber – in the regional assemblies of the Grand Duchy of Lithuania and the Commonwealth. The article says about the composition, jurisdiction and procedure of activity of local and county seymikov.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, Rzeczpospolita, local authorities, seymiki, parliamentarism.

Надійшла до редакції 05.03.2012 р.